

Марта І. Копитко (Львівський державний університет
внутрішніх справ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ТІНЬОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено проблему поширення тіньової економіки в Україні з урахуванням географічних та економічних чинників, а також проблеми тіньової діяльності промислових підприємств з виокремленням структури процесу такої діяльності. Запропоновано графічну модель процесу тіньової діяльності промислових підприємств.

Ключові слова: економічна безпека, тіньова економіка, промислові підприємства.

Табл. 2. Рис. 1. Літ. 13.

Марта И. Копытко (Львовский государственный университет
внутренних дел, Украина)

ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА ТЕНЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье исследована проблема распространения теневой экономики в Украине с учетом географических и экономических факторов, а также проблемы теневой деятельности промышленных предприятий с выделением структуры процесса такой деятельности. Предложена графическая модель процесса теневой деятельности промышленных предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность, теневая экономика, промышленные предприятия.

Marta I. Kopytko (Lviv State University of Internal Affairs, Ukraine)

PECULIARITIES OF SHADOW ACTIVITIES AT INDUSTRIAL ENTERPRISES

The article studies the problem of the shadow economy spread in Ukraine, taking into account the geographical and economic factors as well as the issue of shadow activities at industrial enterprises along with outlining the structure of such activities. A graphical model of the shadow processes at industrial enterprises is offered.

Keywords: economic security; shadow economy; industrial enterprises.

Постановка проблеми. Тіньова економіка в Україні є явищем, про яке всі знають, відкрито обговорюють у пресі та інших засобах масової інформації. Однак, незважаючи на значну поінформованість, рівень обізнаності є досить слабким, що обумовлено тотальним заповненням інформацією оцінки масштабів тінізації вітчизняної економіки й відсутності аналізу конкретних проявів та прикладів діяльності функціонуючих підприємств. Така ситуація зумовлює актуальність питання розгляду проявів тіньової економіки у різних сферах народного господарства, зокрема, в промисловості, і дослідження процесу тіньової діяльності на прикладі підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми поширення тіньової економіки на вітчизняному просторі, а також за кордоном займалося чимало вчених, зокрема [1–3; 5–13], однак невивченим залишається аспект організації тіньової діяльності на промислових підприємствах у розрізі поєднання з офіційною діяльністю і «переливання» коштів в останню.

Невирішені частини загальної проблеми. Потребує ґрунтовного вивчення процесу здійснення тіньової діяльності промисловими вітчизняними підприємствами, зокрема дослідження його особливостей і структури.

Метою дослідження є вивчення впливу тіньової економіки на рівень економічної безпеки держави та суб'єктів діяльності вітчизняної промисловості, а також структури процесу тіньової діяльності на промислових підприємствах.

Основні результати дослідження. Рівень тіньової економіки є показником, який має свою специфіку. Варто звернути увагу на географічно-ресурсні особливості країн світу, які створюють передумови для росту тіньового сектору економіки [2; 3; 8]. Так, на думку Б. Бродського [3], існує дві категорії держав на пострадянських теренах – *R* та *L*. Категорія *R* – це держави з високим ресурсним потенціалом, економіка яких є експортно-орієнтованою, а частка перероблення сировини незначною (Україна, Російська Федерація, Болгарія, Румунія). Їм притаманний слабкий інституційний розвиток, який називають «ресурсним прокляттям» [2, 37]. Категорія *L*, до якої належать Чехія, Польща, Угорщина, не володіють багатими природними ресурсами, що зумовлює розвиток високовитратних технологій. З точки зору тіньової економіки, для країн групи *R* її частка динамічно зростає, а для країн *L* – зменшується під впливом запровадження звичайних регуляторних заходів державної політики, зокрема, лібералізації податкового законодавства, за незначні часові межі [3]. Оскільки Україна належить до групи країн *R*, це пояснює значні проблеми в процесі зниження рівня тіньової економіки.

Від різноманітних форм прояву й загрозливих масштабів тіньової економіки на українських теренах потерпають промислові підприємства. Зважаючи на те, що рівень тінізації практично вдвічі перевищує граничні норми, це створює реальну загрозу економічній безпеці промислових підприємств. Така ситуація є передумовою стимулювання розвитку деструктивних чинників у соціально-економічному середовищі. Про масштаби тіньової економіки свідчать дані, наведені в табл. 1.

Таблиця 1. Показники офіційного і тіньового секторів економіки України [7]

Роки	ПДВ, тис. грн.	ВВП, тис. грн.	Ефективна ставка ПДВ, %	Тіньовий сектор економіки, % до ВВП	Тіньовий ВВП, тис. грн.	Тіньовий ПДВ, тис. грн.
2006	50396,7	544153,0	9,26	29,8	162157,6	15018,2
2007	59382,8	720731,0	8,24	28,8	207570,5	17102,2
2008	90501,3	949864,0	9,53	31,1	295407,7	28145,9
2009	84596,7	914720,0	9,25	36,0	329299,2	30454,8
2010	83596,5	902389,6	9,05	37,4	356854,0	31565,4

З табл. 1 видно, що 2008 р. є переломним, адже саме в цей період набрала обертів світова фінансова криза. Після відносної стабілізації ситуації спостерігається пожвавлення у вітчизняній економіці, про що свідчить ріст ВВП. При цьому під впливом політичної нестабільності в країні активно зростає і частка тіньового сектору економіки. Все більше суб'єктів господарювання приховує доволі значні обсяги результатів своєї господарської діяльності з метою вберегтися від можливих потрясінь.

Про вплив тіньової економіки не можна говорити без попередньої диференціації її видів. Темі поділу тіньової економіки присвячені праці [1; 6; 9; 11; 12], але найоптимальнішою є класифікація, запропонована ООН [3]:

1. Прихована діяльність – це законна діяльність, результати якої є прихованими або вираженими в меншій кількості для мінімізації сплати податків та інших обов'язкових платежів;

2. Неофіційна діяльність – це законна діяльність, про результати якої не звітують суб'єкти, а доходи від неї використовуються в особистих цілях повністю без сплати податків, наприклад, отримання доходу від реалізації власноручно виробленої сільськогосподарської продукції на присадибній ділянці.

3. Нелегальна діяльність – це діяльність, що перебуває за межами закону і підпадає під кримінальну відповідальність.

Діяльність вітчизняних промислових підприємств досить часто містить тіньову компоненту, адже відбувається приховування доходів від господарської діяльності від оподаткування [10]. У таких випадках поєднуються дві тіньові складові – прихована і нелегальна діяльність. Про це свідчать факти, які демонструють зниження вартості виробленої промислової продукції (об'єкта оподаткування), приховування доходів з метою економії на сплаті податків, неправомірного використання пільг. Ці протиправні дії здійснюються шляхом підроблення бухгалтерських документів, ведення фінансово-господарської діяльності через рахунки інших підприємств, з використанням підставних або неіснуючих фірм тощо [10].

Кожна галузь промисловості має свою специфіку, що також проявляється і у рівні тіннізації (табл. 2).

Таблиця 2. Рівні тіннізації окремих сфер промисловості України, % від валової доданої вартості [4]

Галузі промисловості	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів	42,6	40,2	36,2	34,0	32,4	40,8
Легка промисловість	35,2	37,4	36,2	33,5	31,3	42,9
Обробка деревини і виробництво виробів з деревини, крім меблів	35,8	35,5	34,9	33,0	30,1	42,1
Целюлозно-паперова промисловість, видавнича справа	35,9	35,2	35,5	33,4	32,7	36,1
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	42,5	38,5	37,0	33,7	36,8	45,1
Хімічна і нафтохімічна галузь	36,5	35,4	33,4	34,3	32,9	38,5
Металургія	38,0	34,8	35,6	34,1	32,0	39,3
Машинобудування	35,3	34,1	32,9	33,0	30,0	36,2

Аналіз статистичних даних свідчить, що найбільша тіннізація діяльності спостерігається в галузях, які активно експортують свою продукцію. Причиною цього є проведення операцій з неправомірного повернення ПДВ в процесі експорту. Як зазначено в праці [5, 70], серед усіх економічних правопорушень близько 60% здійснюється з махінаціями незаконного повернення ПДВ.

На кожному промисловому підприємстві, яке здійснює тіньову діяльність, розробляються і реалізуються власні тіньові схеми з притаманними їм особливостями та специфікою. Їх об'єднує те, що виокремлюються два спільні типи тіньового сектору [8, 289]:

1. Тіньової зайнятості працівників, що виконують додаткову роботу (понад встановлені обсяги згідно з посадовими інструкціями) і при цьому використовують фонди підприємства.

2. Тіньового виробництва продукції, яка не оподатковується за готівку на внутрішньому ринку України.

Процес здійснення тіньової діяльності може містити різні етапи і здійснюватися в притаманних лише тому чи іншому промисловому підприємству формах. Модель процесу тіньової діяльності промислових підприємств з урахуванням підходу, запропонованого у праці [8, 289], представлено на рис. 1.

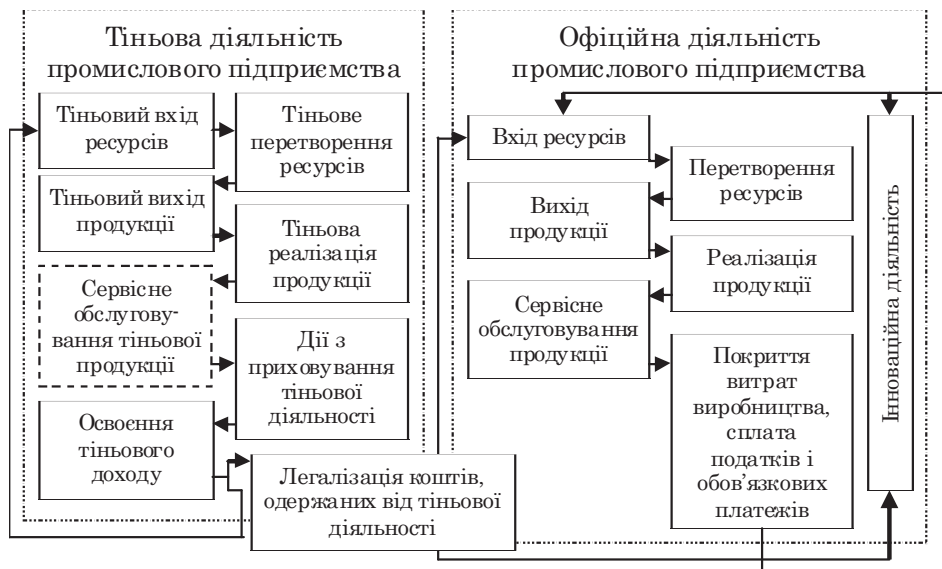

Рис. 1. Модель процесу тіньової діяльності промислового підприємства, авторська розробка

Аналізуючи складові процесу тіньової діяльності, варто зазначити, що тіньовий вхід ресурсів передбачає використання у господарській діяльності промислового підприємства необлікованих ресурсів. Це може бути залучення тіньових готівкових коштів, придбання за них сировини чи матеріалів, найм працівників без оформлення трудових книжок і виплата зарплати «в конвертах».

Тіньове перетворення ресурсів передбачає здійснення всіх технологічних операцій над ними з метою отримання готової продукції, при цьому використовуються потужності і потенціал підприємства. Кількість такої продукції не відображається в жодній документації.

Етап тіньового виходу й тіньової реалізації є взаємопов'язаними, адже використовуються склади підприємства, його маркетингові зв'язки і клієнтська база. Інколи збут тіньової продукції відбувається виключно де-юре, а фізичне переміщення товару відсутнє. Найчастіше це спостерігається при проведенні експортних операцій з метою неправомірного відшкодування ПДВ.

Сервісне обслуговування реалізованої тіньової продукції не завжди може відбуватися, адже придбавши необліковану продукцію, покупець повинен розуміти ступінь ризику і відповідальності.

Після отримання тіньового доходу необхідно частину з нього виділити на шляхи його маскуванню і залагодження процедури його приховування перед перевіряючими органами. Решта коштів, які залишаються, можуть розподілятися за такими сценаріями:

- а) для власного збагачення керівників та учасників тіньових схем;
- б) для виготовлення наступної партії тіньового товару;
- в) легалізація коштів з метою їх «влиття» в офіційну діяльність.

Важливо зазначити, що після легалізації тіньових доходів виникає можливість активізації інноваційної діяльності і модернізації виробничих потужностей, адже з'являються додаткові фінансові ресурси.

Висновки. Отже, у діяльності промислових підприємств наявна тіньова компонента, зі своєю специфікою й особливостями. Процес поєднання тіньової та офіційної діяльності є індивідуальним для кожного підприємства, а використання «тіньових» доходів спрямовується щоразу на нові цілі, що ускладнює їх відстеження правоохоронними органами.

Запропонована модель процесу тіньової діяльності промислових підприємств дозволить чітко розмежувати етапи, в процесі яких може відбуватися тіннізація капіталів. Результатом є можливість відстеження неправомірних дій державними службами, що позитивно вплине на рівень стягнення податків, а також унеможливить подальше приховування результатів діяльності.

Подальші дослідження варто спрямувати на розроблення рекомендацій щодо виведення діяльності промислових підприємств України з «тіні», а також на представлення варіантів зниження рівня тіньової зайнятості в українській економіці.

1. *Базиліук А.В., Коваленко С.О.* Тіньова економіка в Україні: Монографія. – К.: НДЕІ Мінекономіки України, 1998. – 206 с.

2. *Белінська Я.В.* Інституції та економічний розвиток // Актуальні проблеми економіки.– 2004.– №2. – С. 36–49.

3. *Бродский Б.Е.* Теневые структуры и виртуальные ловушки: модели неформального сектора в переходных экономиках // Экономический журнал ВШЭ.– 2000.– №4. – С. 433–453.

4. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні // www.me.gov.ua.

5. *Карлін М.І.* Роль фінансової системи України в обмеженні тіньової економіки // Проблеми трансформації соціально-економічних систем в Україні: Зб. наук. праць. – Острог: Острозька академія, 2004. – С. 66–73.

6. *Мазур І.І.* Детінізація економіки в трансформаційних суспільствах: Автореф. дис... докт. екон. наук : спец. 08.00.01: Економічна теорія та історія економічної думки. – К., 2007. – 40 с.

7. *Новікова К.І., Львіна А.В.* Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку держави // Держава та регіони.– Серія: Економіка та підприємництво.– 2011.– №4. – С. 36–41.

8. *Подольчак Н.Ю.* Врахування тіннізації діяльності в оцінюванні рівня соціально-економічної ефективності системи менеджменту машинобудівного підприємства // Вісник Національного університету «Львівська політехніка».– Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку.– 2009.– №657. – С. 285–292.

9. *Попович В.М.* Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: Монографія / Академія державної податкової служби України. – Ірпінь, 2001. – 524 с.

10. *Самойленко Є.Г.* До питання про вплив напівлегалізованого сектора тіньової економіки на економічне зростання // Європейський вектор економічного розвитку.– 2012.– №2. – С. 443–448.

11. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.

12. Cassel, D., Cichy, U. (1987). The Shadow Economy and Economic Policy in East and West: A Comparative System Approach. In: The Unofficial Economy. Consequences and Perspectives in Different Economic Systems. Ed. by S. Alessandrini and B. Dallago. Gower.

13. OECD (1997). Framework for the measurement of unrecorded economic activities in transition economies. Paris. 93 p.

Стаття надійшла до редакції 4.12.2012.

КНИЖКОВИЙ СВІТ

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА
ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26
E-mail: book@nam.kiev.ua
тел./факс 288-94-98, 280-80-56

Управління інноваційною діяльністю в економіці України: Колективна наукова монографія / За наук. ред. д.е.н., проф. С.А. Єрохіна. – К.: Національна академія управління, 2008. – 116 с. Ціна без доставки – 18 грн.

Монографія присвячена управлінню інноваційною діяльністю в економіці України. В основу викладу матеріалу монографії покладені багаторічні дослідження науковців в галузі економічної теорії, фінансів та банківської справи, які були апробовані на сторінках авторитетного журналу «Актуальні проблеми економіки» в 2004–2007 роках. В монографії обґрунтовано основні інноваційно-інвестиційні напрямки та проблеми розвитку економіки України та управління даними процесами.